

edildi (23 Şevval 708 / 5 Nisan 1309). Ancak kısa bir süre sonra emîrlerin büyük bir kısmı Muhammed b. Kalavun'dan yana tavır aldı. bazı emirlerle askerler gruplar halinde o sırada Dimâşk'ta bulunan Muhammed b. Kalavun'un saflarına katıldı. Endişeye kapılan Baybars el-Çâşnigîr emirlerini toplayıp fikirlerini sordu. Emîrler, Muhammed b. Kalavun'dan af dileyip saltanatı tekrar kendisine devretmesini söylediler. Baybars, Muhammed b. Kalavun'a bir elçi göndererek saltanatı kendisine bıraktığını bildirdi. Böylece üçüncü defa tahta çıkan Muhammed b. Kalavun (2 Şevval 709 / 5 Mart 1310) ilk iş olarak Baybars ve Sellâr'ı bertaraf edip nâibliklere güvendiği adamlarını tayin etti.

Moğollar'ın Suriye'ye yeni bir sefer düzenlemesi üzerine sultan Şevval 712'de (Şubat 1313) Kahire'den yola çıktı. Yolda Moğollar'ın Rahbe kuşatmasına son verip geri çekildiklerini öğrenince Hicaz'a yönelip hac farızasını ifa ettikten sonra Kahire'ye döndü (Safer 713 / Haziran 1313). Sultan Muhammed 715'te (1315) Ermeniler'in hâkimiyetindeki Malatya'yı savaş yoluyla ele geçirdi. Ertesi yıl vergilerini ödemeyen Nûbe halkına karşı asker sevketti. Müslüman olan bir Nûbeli'nin idaresindeki ordu Nûbe'de iktidarı ele geçirdiyse de çok geçmeden öldürüldü. Olcaytu'dan sonra İlhanlı tahtına geçen Ebû Saîd Bahadır Han, Muhammed b. Kalavun'a barış teklifinde bulundu. Taraflar arasında İlhanlı hâkimiyetindeki topraklarda yaşayan müslümanlara hac iznini de kapsayan bir barış antlaşması imzalandı (723/1323).

Saltanatının son yıllarında Muhammed b. Kalavun ile Halife Müstekfî-Billâh'ın arası açıldı. 736 (1336) yılında halife tutuklandı; halkla ve devlet adamlarıyla görüşmesi yasaklandı. Ardından Kûs'a sürgüne gönderildi (737/1337). Sultan Muhammed, Müstekfî-Billâh'ın ölümü üzerine veliahdı Ahmed'i değil aynı aileden İbrâhim'i Vâsiq-Billâh lakabıyla halife ilân etti. Ancak ölümünden kısa bir süre önce Ahmed'in Hâkim-Biemrillâh lakabıyla halife ilân edilmesine izin verdi.

Muhammed b. Kalavun 21 Zilhicce 741'de (7 Haziran 1341) vefat etti. Sultan bu üçüncü saltanat döneminde yönetime hâkim olmayı başarmış, Memlûkler'in büyük devletler arasında yer almasını sağlamış, Ebû Saîd Bahadır Han ile barış yaparak İlhanlı tehdidini son vermiştir. Ayrıca Resûliler, Hafsîler, Merîniler, Delhi Sultanlığı, Bizans İmparatorluğu, Fransa Krallığı, Habeşistan Krallığı, Bulgar Çarlığı ve

Aragon Krallığı'yla iyi ilişkiler kurmuştur. Cömertliği ve kurnazlığıyla tanınan Muhammed b. Kalavun'un iyi vasıfları yanında insanlara karşı güvensizlik, intikam hırsı ve paraya düşkünlük gibi kötü vasıfları da vardı. Âlimlere değer verirdi. Taqiyyüddin İbn Teymiyye, Alâeddin Konevî, Hatîb el-Kazvîni ve tarihçi Ebû'l-Fidâ onun saygı duyduğu şahsiyetlerdendi. Sultan Kudûs'e su getirtmiş, ziraat faaliyetlere önem vermiş. İskenderiye'de el-Halîcû'n-Nâsırî denilen kanalı kazdırmış, su kanallarını onartmış, haksız yere alınan vergileri iptal etmiştir. İmar faaliyetleriyle de ilgilenmiş; Mısır, Suriye ve Filistin'de çok sayıda cami, medrese, tekke, köprü, sarıç, han, hamam ve saray yaptırmıştır. Kahire'deki el-Medresetü'n-Nâsiriyye ve el-Câmiu'n-Nâsırî onun devrinde yapılan önemli mimari eserler arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'd-Devâdârî, *ed-Dürrü'l-fâhir fi sireti'l-Meliki'n-Nâsir* (nşr. H. R. Roemer), Kahire 1379/1960; Zeynüddin İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtâşar fi ahbâri'l-beşer*, Kahire 1285, II, 242, 256; Yûsufî, *Nûzhetü'n-nâzir fi sireti'l-Meliki'n-Nâsir* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1406/1986; Safedî, *el-Vâfi*, IX, 370; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 3, 7 vd., 14-16, 18, 21, 24-26, 47 vd., 52, 56, 73, 135, 158; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih fi eyyâmi'l-Manşûr ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emin), Kahire 1982; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/3, s. 794, 805, 806, 819, 822, 829, 856, 877-878, 883, 898; II/1, s. 70, 841 vd.; II/2, s. 537; a.m.f., *el-Hıta*, Kahire 1324, II, 239; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 41, 63 vd., 67, 99, 240 vd.; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Kahire 1389/1966, IV, 261-262; Süyûtî, *Hüsnü'l-muâdara*, Kahire 1321, II, 83; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zuhûr*, Kahire 1301, I, 150 vd.; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıta't-Tevfîkiyye*, Kahire 1969, s. 92-101; Mekki Şübeke, *es-Südân 'abre'l-kurân*, Kahire 1964, s. 36-37; Hayât Nâsir el-Haccî, *es-Sultân en-Nâsir Muhammed b. Kalâvün ve Nizâmü'l-vakf fi 'ahdih*, Küveyt 1983; Şemseddin eş-Şücâî, *Târîhu'l-Meliki'n-Nâsir Muhammed b. Kalâvün eş-Şâlihi ve evlâdih* (nşr. ve trc. B. Schäfer), Wiesbaden 1985; R. Irwin, *The Middle East in the Middle Ages, The Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, Carbondale 1986, s. 105-124; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 65-81; A. Levanoni, *A Turning Point in Mamluk History: The Third Reign of al-Nâsir Muḥammad Ibn Qalāwūn (1310-1341)*, Leiden 1995; M. Abdülazîz Merzûk, *en-Nâsir Muḥammad b. Kalâvün*, Kahire, ts.; R. Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, New-York 1995, bk. İndeks; D. Behrens-Abouseif, "al-Nâsir Muḥammad and al-Aşraf Qâyrbây-Patrons of Urbanism", *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras* (nşr. U. Vermeulen - D. de Smet), Leuven 1995, s. 267-284; P. M. Holt, "an-Nâsir Muḥammad b. Qalāwūn (684-741/1285-1341), his Ancestry, Kindred and Affinity", a.e., s. 313-323; a.m.f., "Qalāwūn's Treaty with the Latin

Kingdom (682/1283), Negotiation and Abrogation", a.e., s. 325-334; a.m.f., "al-Nâsir", *El²* (İng.), VII, 991-992; U. Vermeulen, "Some Remarks on a Rescript of an-Nâsir Muḥammad b. Qalā'ün on the Abolition of Taxes and the Nuşayris (Mamlaka of Tripoli, 717/1317)", *Orientalia Loveniensia Periodica*, I, Leuven 1970, s. 195-201; Ahmet Ali Bayhan, "Mısır'daki Türk Kültür Varlıkların Örnekler: Kahire/Nâsir Muhammed b. Kalavun Camii", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sy. 7, Erzurum 2001, s. 23-36.

KÂSİM ABDUH KÂSİM

MUHAMMED b. KÂSİM es-SEKAFÎ

(محمد بن قاسم الكفافي)

Muhammed b. Kâsım b. Muhammed
b. el-Hakem b. Ebî Akil es-Sekafî
(ö. 96/715)

Sind'i fetheden Emevî kumandanı.

72 (691-92) yılında Basra'da doğdu. Babası Kâsım b. Muhammed, Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin Basra valisi ve akrabası idi. Henüz genç yaşta Haccâc tarafından Fars bölgesinin merkezi Şiraz'daki öncü kuvvetlerinin başına getirilen Muhammed, daha sonra Sind'in fethine memur edildi. Haccâc 91 (710) yılında Sind Racası Dâhir'in üzerine, Mekkân'daki müslümanlar ve müslüman ticaret gemilerine düşmanca tavır takınması ve Mekkân Valisi Saîd b. Eslem'i öldürenleri koruması sebepleriyle Ubeydullah b. Nebhân ve Büdeyl b. Tahfe el-Becelî'yi göndermiş, ancak yapılan savaşlarda her ikisi de şehid düşmüştü. Muhammed'in emrine 60 milyon dirhem ve 6000 kişilik bir ordu veren Haccâc, Şiraz'da karargâh kurup diğer birliklerin iltihakını beklemesini söyledi. Muhammed, ordunun her türlü ihtiyacını karşıladıktan sonra erzak ve tecvizatı, mancinıkları ve yeni gelen takviye birliklerini gemilerle Deybül'e gönderip arkasından orduyla Mekkân'a doğru yola çıktı. Mekkân'a varmasının (92/711) ardından Kannezbûr ve Ermâil'i fethetti; daha sonra da kendisine katılan müstakbel Sind valisi Muhammed b. Hârûn'un ordusuyla birlikte Ermâil'den Deybül'e gidip şehri kuşattı. Aynı günlerde, gemilerle yolladığı mancinik ve askerler de limana ulaşarak kuşatmaya katıldılar. Üç ay süren kuşatmanın sonunda müslümanlar tarafından Hindistan'da ilk defa kullanılan mancinikle ünlü kulenin yıkılmasıyla şehir düştü (93/712). Muhammed emniyeti sağladıktan sonra Deybül'de bir cami yaptırdı ve merkezden gönderilen 4000 kişiyi burada iskân edip Sind'deki diğer şehirlere yöneldi; Nîrûn, Sivistan

MUHAMMED b. KÂSİM es-SEKAFÎ

(Sedûsân) ve Bağrûr'u kan dökmeden fet-hetti. Sivistan geri alındıysa da Muham-med'in Dâhir'le yaptığı bir savaşta raca hayatını kaybetti (10 Ramazan 93 / 20 Haziran 712). Bu savaştan sonra Rûr (Arûr), Brahmanâbâd ve Mûltan fethedilerek çok sayıda esir ve bol miktarda ganimetle bir-likte Sind topraklarının tamamı ele geçi-rildi. Böylece 92-96 (711-715) yılları ara-sında gerçekleştirilen fetihlerle bugünkü Belucistan'dan Hindistan'daki Kathia-var'â kadar bütün İndus vadisi İslâm hâ-kimiyetine girmiş oldu. Dâhir'in eşlerin-den biriyle evlenen Muhammed bölge hal-kına can ve mallarının emniyet altında ol-duğunu bildirdi; Budist ve Hindular'a din hürriyeti tanıdı ve tapınaklarına dokun-madı. Mûltan'ın fethinden etkilenen Bail-man (Bhilamalla) racası da kendi arzusuyla İslâm hâkimiyetini benimsedi.

Muhammed b. Kâsım, Kannevc Krallı-ğına karşı yürümek amacıyla hazırlık yap-tığı sırada Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin, ardından da Halife I. Velîd'in ölümü üze-rine bu planını gerçekleştirmedi. Süley-man b. Abdûlmelik halife olunca (96/715) ağabeyi Velîd'in kendisini veliahtlıktan az-letmesini desteklediği için kin duyduğu Haccâc'ın akraba ve adamlarına karşı bir harekât başlatarak onları görevlerinden uzaklaştırıp cezalandırma yoluna gitti. Bu arada Muhammed de yerine tayin edi-len Yezîd b. Ebû Kebşe es-Seksekî tara-fından zincire vurulup Irak'a gönderildi; Vâsî'ta zindana atılarak işkence altında öldürüldü. İntihar ettiğine veya Dâhir'in intikamını almak isteyen yakınlarının su-ikastına uğradığına dair rivayetler de var-dır. Zeki ve cesur bir kumandan, kabili-yetli bir idareci olan Muhammed b. Kâ-sım'ın ölümüne Sind'deki müslümanlar kadar gayri müslimler de üzüldü. Çünkü herkese din ve vicdan özgürlüğü tanımış, bütün insanlara hoşgörüsüyle yaklaşmış-tır. Dönemin şairleri ülkeler fetheden bu genç kumandanın arkasından kasideler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, Leiden 1866, s. 435-438, 440-441; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 250, 256; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, Beyrut 1973, I, 187; İbn Havkal, *Kitâbü'l-Mesâlik* (nşr. M. J. de Geo-je), Leiden 1887, s. 476; Birûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, Beyrut 1403/1983, s. 19, 81; Ali b. Hâmid b. Ebû Bekir el-Kûfî, *Fetûh's-Sind: Çeçnâme, Fetihnâme-i Sind* (nşr. Sühey! Zekkâr), Beyrut 1412/1992; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXI, 304-310; H. Cousens, *The Antiquities of Sind with Historical Outline*, Calcutta 1929, s. 107-109; N. C. Majumdar, *Explorations in Sind*, Delhi 1934, s. 2; S. M. Hodiwala, *Studies in Indo-Muslim History*, Bombay 1939, I, 89; Abdullah

Mübeşşir et-Tarâzî, *Mevsû'atü't-târîhi'l-İslâmî ve'l-hadâreti'l-İslâmiyye li-bilâdi's-Sind ve'l-Bencâb fi 'ahdi'l-'Arab*, Cidde 1403/1983, I, 164-226; H. M. Eliot – J. Dowson, *The History of India as Told by Its Own Historians*, Delhi 1990, I, 119-124, 157, 174, 180, 192, 210, 428, 432, 434, 437; İqtidar Husain Siddiquî, *Perso-Arab Sources of Information on the Life and Conditions in the Sultanate of Delhi*, New Delhi 1992, s. 44-46; Mahmûd Şit Hattâb, "Muham-med b. Kâsım es-Şekafî Fâtihu's-Sind", *MMlir.*, XVI (1968), s. 127-148; M. Yusuf Abbasi, "Mu-hammad bin Qasim's Conquest of Sind (A Mil-itary Appraisal)", *Journal of Central Asia*, II/1, Islamabad 1979, s. 159-188; Taswir Husain Ha-midi, "Entry Route of Muhammad bin Qasim in South Eastern Sindh", *JPHS*, XLV/4 (1997), s. 337-345; Y. Friedman, "Muhammad b. al-Kâ-sim", *EJ²* (Ing.), VII, 405-406.

İQTIDAR HUSAIN SIDDIQUI

MUHAMMED b. KERRÂM

(محمد بن كرام)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Kerrâm
b. Arrâk b. Huzâbe
b. el-Berr (el-Berâ) es-Sicî
(ö. 255/869)

Horasan
ve Mâverâünnehir'de
ortaya çıkan

Kerrâmiyye fırkasının kurucusu.

Büyük ihtimalle 190 (806) yılında Sicis-tan'ın Zerenc şehrinin bir köyünde doğ-du. Arap asıllı olduğu belirtilen babası Kerrâm (Kerâm, Kirâm) Benî Nizâr'a, bazı-larına göre ise Benî Tûrâb'a mensuptur (Sem'ânî, V, 43-44; Zehebî, *Mizânü'l-i'ti-dâl*, IV, 21-22). İlk eğitimini köyünde alan Muhammed tahsil için Horasan'a gitti. Nişâbur'da uzun süre yanında kaldığı Mürcie âlimi ve zâhid Ahmed b. Harb'-den faydalandı, zühde ilgili görüşlerinde onun tesirinde kaldı. Ayrıca diğer bazı ho-caların derslerine devam etti. Ali b. İshak el-Hanzalî es-Semerkindî'den Muham-med b. Sâib el-Kelbî'nin Muhammed b. Mervân tarikiyle gelen tefsirini okudu. Daha sonra Belh'te Mürcî İbrâhim b. Yû-suf el-Mâkiyânî'den, Merv'de Ali b. Ha-cer'den, Herat'ta Mürcî Abdullah b. Mâ-lik b. Süleyman'dan öğrenim gördü. Mürcie adına hadis uyduran Ahmed b. Abdul-lah el-Cüveybârî ve Mürcî Muhammed b. Temîm el-Faryâbî'den çok sayıda hadis rivayet etti (İbn Hibbân, I, 142; II, 306).

Kaynaklarda genellikle Mürcie'nin men-subu veya kollarından Kerrâmiyye'nin ku-rucusu diye gösterilen, bazı eserlerde ise Mürcie kelâmcısı yahut Mürcî bir zâhid olarak tanıtılan Muhammed b. Kerrâm (Zehebî, *el-İber*, I, 366; İbnü'l-İmâd, II,

131) öğrenimini tamamladıktan sonra gençlik yıllarını Sicistan'da geçirdi. Amelî konularda diğer Mürcîiler gibi Ebû Hanî-fe'nin fikhî görüşlerine bağlı kaldı. "Üm-metimden Ebû Hanîfe isimli biri çıkacak ve Allah onun vasıtasıyla sünnetimi yeni-leyecek" meâlindeki hadisi (Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 106) Ahmed b. Abdullah el-Cüveybârî'den rivayet etti. Bu arada İb-râhim b. Muhammed b. Süfyân, İbrâhim b. Haccâc, Muhammed b. İsmâil b. İshak, Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ ed-Deh-hân ve daha pek çok kimse onun dersle-rine devam edip kendisinden rivayette bulundu (İbn Asâkir, XV, 878; Sem'ânî, V, 44). Kendini ibadete vermesi geniş bir ke-simin etrafında toplanmasına vesile oldu. Özellikle zühd, tecsîm ve teşbihle ilgili gö-rüşlerini Muhammed b. İsmâil b. İshak'ın rivayet ettiği söylenir (a.g.e., V, 42-43).

Sicistan valisinin dinde bid'atlar orta-ya koyduğu gerekçesiyle Muhammed b. Kerrâm'ı öldürtmek istediği, fakat taraf-tarlarının fazla olması sebebiyle sürgün etmekle yetindiği belirtilmekte (Sübkî, II, 306), ancak vali tarafından ona isnat edilen bid'atların neler olduğu bilinme-mektedir. İbn Kerrâm, Sicistan'dan çıkarılmasının ardından fikirlerini Gûr, Gar-cistan (Gazne) ve Horasan'ın kırsal kesim-lerinde köylüler arasında yaymaya devam etti. Buralarda ayrıca ashâbü'l-hadis ile Şîa'nın düşüncelerine karşı mücadele ver-di (Bağdâdî, s. 215-216; Şehristânî, I, 45). Garcistan'da bulunduğu sırada âbid gö-rünümüyle pek çok kimseyi kendisine bağladı. Bazı taraftarlarıyla birlikte Nişâ-bur'a geldiğinde özellikle cahil ve ezilmiş köylüler onun fikirlerini kolayca benim-sedi (Bağdâdî, s. 216; İsferyânî, s. 100; Bosworth, L/1 [1968], s. 6).

Hayatının bu hareketli dönemlerinde Mekke'ye gidip beş yıl süreyle mücavir kaldıktan sonra Nişâbur'a dönen Muham-med b. Kerrâm'ın Mekke'de kimlerle gö-rüştüğü konusunda yeterli bilgi bulun-mamaktadır. Ardından Sicistan'a döndü, zühd ve takvâ adına bütün mallarını sa-tıp Nişâbur'a geçti. Burada dikişsiz deri elbise giydiği, başına beyaz külâh koydu-ğu, sütçülükle uğraştığı, dükkânında in-sanlara vaaz ve nasihatte bulunduğu be-lirtilmektedir. Bu şekilde etrafında avam-dan fakir bir kesimi toplamayı başaran İbn Kerrâm, kalbin bilmesi (mârifet) olma-sa bile sadece şehâdet kelimesini söyle-mekle (ikrar) imanın geçerli olduğunu fikrini ortaya attı. Ayrıca tecsîm ifade eden bazı görüşler ileri sürmeye başladı; bu arada zühd ve ibadet konusunda âzarni hassasi-